

ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ

(ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՒԹՅՈՒՆ)

Հասարակաց օգնութիւնն անուամբ արտաքին սովորութեան թեթեւ հարկը ինչ ձեւով պիտի ժողովուրդի, և ամեն մարդ ինչ պիտի տայ, որքան ժամանակի մէջ պիտի ժողովուրդի, ասոնք ամենը հասկըցուելով՝ անարգարութիւն մը տեղի չունենալու բարեսէրնը պատահաւ գրուած կայսերական ազդարարութիւնը (Թարիֆնամէ) Բարձրագոյն հրամանաւ թարգմանելով ներկայ յաւելուածիս միջոցաւ յարգող ընթերցողներնուս կը հաղորդեմք, իշխան Ղաւանդայ այս օրուան թերթին մէջ բաւական տեղ չըլլալուն համար:

Կայսերական կամաց բուն միտքը հասարակութեան իմացընելու համար՝ աշխատեցանք որչափ կարելի է ներկայ ազդարարութիւնը բաւ առ բաւ՝ բայց հարադատութիւնը թարգմանելու, և եթէ ըստ աշխարհիկ հայկաբանութեան գուցէ սխալ համարուելի ու ճեր կան նէ, տաճկերէնին ճիշդ նշանակութեան չհեռանալու համար այս մասին յանձնաւոր ըլլալիս խոստովանելով՝ յարգող ընթերցողաց ներողամտութիւնը կը հայցեմք:

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՋԴԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ

ՎԱՍՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ

Ինչպէս որ բարձրագոյն հրամանաւ՝ հաւաքումը որոշուած հասարակաց օգնութեան (Իմնէի ումումլէ) մասին ելած մեծաշուք կայսերական հրովարտական վճռէն յայտնի և մեկնութեան անկարօտ է, ամեն տեղութեան արքունի գանձարանի գործերը բոլոր ուրիշ գործերուն հոգիին պէս են. ասանկ ալ տեղութեան գանձը հասարակութեան գործառնութիւններուն կեդրոնը ըլլալուն համար՝ անոր աղէկ վիճակի մէջ գտնուելուն աշխատիլը ամենուն պարտաւորութիւնն է:

Ինքաւ փառք կուտանք ամենարդար լի տուածոյ, որ անշափ բարեաց անխնայ բաշխող վեհափառ կայսեր տեսնու մերոյ բարձրագոյն խնամոցը յատուկ շնորհքը՝ տեղութեան եկամուտը և երկրիս շինութիւնն ու ամրութիւնը առաջին ժամանակներու հետ բաղդատելով՝ բաղմնադատիկ աստիճանաւ աւելցած է, և աս ալ ամեն տեղ անխրաւութե և հարստահարութեան հետքերը ջնջուելով՝ հաստատուած արդար կանոններուն հովանաւորութիւնը ձեռք բերուած է: Բայց բարձրագոյն կայսերութեան աշխարհիս մէջ արգարապէս բռնած փառաւոր և պատուաշուք կարգը պահելու համար՝ ոյժ և զօրութիւնը աւելցընելու պարտաւոր ըլլուելուն պէս՝ աղէկ կառավարութեան և երկրիս մէջ բարեկարգութեան հաստատութեանը համար՝ մէկ շատ օգտակար նոր կարգադրութիւններու

հիմնարկութիւնը հարկաւոր եղաւ. ասոնք ալ ստակով գործադրուելի բաներ ըլլալուն համար, սովորական ծախքը բնականաբար աւելցաւ, և շատ անգամ ալ խել մը բաներ ստիպմամբ ծախս եղան: Բանի մը տարուան մէջ ալ Քիւրտիսթանի և Եթէմէնի կողմանց և Պոսնայի գաւառաց մէջ բարեկարգութիւններ հաստատուելու, և ներքին, մեծամեծ գործերէն զատ, անցեալները Լաւոպիոյ մէջ պատահած դէպքերուն հետեւանքէն կայսերական տեղութեան օգուանները պաշտպանելու համար՝ արտաքին կարգի խել մը միջոցներ ի գործ դնելու ստիպուելով՝ ասոնք համար ալ ստակի մեծամեծ գումարներ սպառուելու ջան: Եւ ծախքերուն մէկ մասին փոխառէն մինչեւ հիմայ 350 հազար քսակի դրամա թուղթ հանուելով՝ ասոր տոկոսիքը արբու նական գանձուն ծանրութիւն ըլլալէն զատ՝ թէ Կոստանդնուպօլսոյ և թէ դուրս տեղութեանը հասարակութե առեւտրական գործառնութիւնները գծուարութեանց մէջ ձգեւելով՝ ամեն մարդ իր վիճակին չափովը վնաս տեսնալուն համար, աս դրամաթղթին մէջ տեղէն վերնալը յետին աստիճանի պարտաւորութիւնն մըն է. և ասանկ մեծ պարագաներու մէջ ամենուն օգնութիւնը հարկաւոր է: Թէպէտ աս բաներուն համար գործածուած ստակները՝ ուրիշ երկրներու մէջ պատահած դէպքերուն համար հասարակութեան տուած բաներուն հետ բաղդատուելով՝ շատ քիչ են նէ ալ, բայց վեհափառ ինքնակալին ամեն ժամանակ հպատակաց և ծառայիցը վրայ ունեցած կայսերական առատ ողորմութեանը համեմատ՝ յիշեալ տեսակ տեսակ արտաքին կարգի միջոցներուն պատճառած ամեն ծախքերը հասարակութեան կողմանէ վճարուելով՝ ծանրութիւն ըլլալը Նորին Կայսերական մեծութեան արդար բնաւորութեանը հակառակ ըլլալուն համար՝ մինակ սա ամենուն վնաս տուող դրամաթղթին մէջ տեղէն վերնալուն հարկաւոր եղած երեք հարիւր յիսուն հազար քսակ՝ ստակին հայթայթուելը պատշաճ համարուեցաւ և հասարակաց օգնութիւնն անուանով Կոստանդնուպօլսոյ մէջ և դուրս տեղութեանքը դուրս տուող բոլոր պաշտօնեայներէն և ամեն հրապտակներէն ժողովուրդը որոշուեցաւ:

Եւս գործոյս մէջ աղքատներուն ամենեւին հարստահարութիւն չըլլուելով և ամենուն կարողութեանը չափը նայուելով յիշեալ գումարին բաժանումն ու ժողովումը արդար կերպով կատարուիլը վճռուած է. ուստի ամեն մարդ աս արդար կերպը գիտնալով՝ բարձրագոյն հրամանին հակառակ ամենեւին ընթացք մը տեղի չունենալու համար յիշեալ որոշումը ներքեւ մանրամասնաբար կը յայտնենք:

Եւ երեք հարիւր յիսուն հազար քսակ ստակը Կոստանդնուպօլսոյ մէջ և դուրս տեղութեանքը բնակող հարկատու հպատակաց թուոյն համեմատ ամեն մէկը քսանական զու-

ռուշ ըլլալով ութ միլիոն եօթն հարիւր յիսուն հազար բաժիններու բաժնուած է:

Ինչպէս որ ամեն տեղերուն առուտուր ու երկրագործութիւնը տարբեր է, անոր պէս ալ ամեն մարդերու վիճակը և կարողութիւնը միօրինակ չըլլալով մէկ մէկէ տարբեր ըլլալուն համար, ամեն մէկ տեղւոյն վիճակին և ամեն մէկ մարդոյն կարողութեանը նայուելով՝ յիշեալ բաժիններուն բաժնուելը որոշուած է. զոր օրինակ Կոստանդնուպօլսոյ բնակիչներուն անձանց թուոյն հաշուովը երկու հարիւր յիսուն հազար բաժին, այսինքն տասը հազար քսակ ստակ զատել հարկաւոր էր նէ ալ, մայրաքաղաքիս բնակիչներուն և յատկապէս նորին կայսերական մեծութեան ծառայութեանը մէջ գտնուող պաշտօնեայներուն կարողութեանը նայուելով՝ դուրս տեղութեանքը գտնուող հայրենակիցներէն քանի մը անգամ աւելի տալերին հարկաւոր ըլլալով երեք հազար զուռուշ ամսական կամ երեսուն ու վեց հազար զուռուշ տարեկան ուժիկ ունեցող պաշտօնեայներէն հարիւր ութսուն բաժին, այսինքն երեք հազար վեց հարիւր զուռուշ առնուելու է. և արուեստաւորաց (Էմնաֆ) կամ վաճառականաց ընկերութիւններն ալ տասը կարգերու (սընթ) բաժնուելով՝ գլխաւորի (ուսթա) և առաջին աշակերտի (գալթա) և աշակերտի (շակիրտ) մէջ եղած տարբերութիւններուն ուշ գրուելով՝ առաջին կարգի գլխաւորը տասը բաժին այսինքն երկու հարիւր զուռուշ, և առաջին աշակերտը երկու բաժին կամ քառասուն զուռուշ, և նոր աշակերտը մէկ բաժին, որ է քսան զուռուշ պիտի վճարէ. և աս հաշուի վրայ երթալով՝ մինչեւ վերջին կարգը գալը՝ ամեն մեկէն մէկմէկ բաժին վար պիտի զարնուի: (Օր օրինակ երկրորդ կարգի գլխաւորը հարիւր ութսուն, առաջին աշակերտը երեսուն և վեց, և նոր աշակերտը տասն և ութ զուռուշ պիտի տան): Եւ անկով մէկ միլիոն երկու հարիւր յիսուն հազար բաժին կամ յիսուն հազար քսակ Կոստանդնուպօլսոյ համար զատուելով՝ մայրաքաղաքէն դուրս տեղութեանքը բնակող հպատակներուն հասարակ բաժինը երեք հարիւր հազար քսակի ջուրցած է: Եւ այս գումարը թէպէտ վերոյ յիշեալ կերպիւ բաժնուելու ըլլայ նէ՝ դուրսները բնակող հարկատուներուն հասարակ համաժողովութեամբ իշխալու բաժիններէն ամեն մեկուն համար քսանական զուռուշ տալ կը հարկաւորի նէ ալ իւրաքանչիւր կողման տեսլան հարստութեանը նայելով՝ մէկ տեղւոյ բնակչաց կարողութիւնը մէկալ տեղւոյն բնակիչներուն կարողութեանէն տարբեր ըլլալուն համար, և ամեն մէկ տեղ գտնուող բնակչաց անհատներն ալ մէկ մէկու համեմատութեամբ հաւասար կարողութիւն չունենալուն համար, իւրաքանչիւր կողման և իւրաքանչիւր անձին կարողութեան աստիճանը բաժանման հիմն կամ չափ բռնուելով հարկ պահանջուելու է: Եւ կանոնին և համեմատ-

տուժեանք ամեն նահանգներուն և վիճակներուն և գիւղերուն մէջ ուշադրութիւն ըլլալով վճռուած է. բայց յառաջագէտ եղող նահանգներուն յատուկ որպիսութիւնները կոստանդնուպոլսոյ մէջ չգիտցուելով, միայն բնակչաց թուոյն և սովորական հարկաց որքանութեան չափովը բաժինները բաժնուելով՝ և իւրաքանչիւր նահանգի համար գրեւորած բարձրագոյն հրամանին մէջ գումարը նշանակուելով՝ ուղարկուեր է :

Յիշեալ բարձրագոյն հրովարտակն ու ներկայ աղդարարութիւնս գաւառաց կուսակալներուն կողմէն նահանգաց հրամանատարներուն հասած ժամանակը՝ ասոնք ալ իրենց նահանգին մէջ գտնուած վիճակներուն տեսուչը և դատաւորը և ժողովոյ անդամներէն քանի մը պատշաճաւոր անձինքը գլխաւոր հրամանատարի մօտ հրաւիրելով՝ յիշեալ բարձրագոյն հրովարտակը հրապարակաւ բաժնալ ու կարգադէն ետքը ըստ կայսերական հրամանին նոյն նահանգին վիճակին ու կարողութեանը՝ առուտուրի ու երկրագործութեանը նայելով՝ բնակչաց ամեն մէկուն քանիւն բաժին ինչպէս և ամենուն բոլոր բաժինները մէկ տեղ ինչքան ըլլալը որոշեն :

Յիշեալ կերպիւ գումարուելու ընդհանուր ժողովոյն մէջ նոյն նահանգին վիճակներուն մասին ալ աս կանոններուն հետեւելով, այսինքն ամեն վիճակին որպիսութեանը և կարողութեանը նաեւ բնակչաց շահուն և տուրեւաւորին ուշ գնելով՝ իւրաքանչիւր վիճակին ամեն մէկ բնակիչը քանի բաժին տալու է, և ամեն մէկ վիճակին քուրը բաժնից գումարը որքան ըլլալու է խորհրդակցութեամբ որոշելով՝ մէկ ընդհանուր յայտարար թուղթ (մագպաթ) յօրինուի ու ամենուն կողմանէ կրնալ բուր :

Այս յայտարար թղթին համեմատ իւրաքանչիւր վիճակէն առնուելու հարկին հաւարակ բաժինը և ամեն մէկ բնակչին ինկած բաժնին որքանութիւնը նշանակելով՝ նահանգի հրամանատարին կողմանէ մէյմէկ հրամանագիր գրուի, և յիշեալ կայսերական հրովարտակին ու ներկայ աղդարարութեան մէյմէկ օրինակին հետ իւրաքանչիւր վիճակէն հրաւիրուած տեսչին, դատաւորին և անդամներուն յանձնուելով տեղերնին ուղարկուի :

Իւրաքանչիւր վիճակին տեսուչը, դատաւորը և անդամները իրենց վիճակը դարձած ատենին միւս անդամներն ու պաշտօնեայնէրը հաւաքելով ժողով մը ընեն և հետեւին բերած յիշեալ բարձրագոյն հրովարտակին և ներկայ աղդարարութեան օրինակներն ու նահանգի կառավարչին հրամանագիրը՝ իւր ամենեցուն կորդան, ու աղէկ մը գործոյն վրայ խորհրդակցելէն ետքը՝ մայրաքաղաքէս նահանգներուն համար և նահանգներէն վիճակներուն համար գրուած բաժանման կանոններ, առաջնորդ բռնելով և վիճակին մէջ գտնուած ամեն մէկ գիւղին, թաղին և ագարակին որպիսութեան ու կարողութեանը և բնակչացը առեւտրոյն ու երկրագործութեանը նայելով՝ իւրաքանչիւր տեղւոյն հասարակ բաժնին գումարը և համեմատաբար բնակչաց անհատներուն բաժինը որոշեն ու ընդհանուր յայտարար թղթին մէջ նշանակեն : անկէց ետքը իւրաքանչիւր գիւղին, իւրաքանչիւր թաղին և իւրաքանչիւր ագարակին բաժիններուն համար՝ տեսչին, դատաւորին ու անդամոց մէկ քանիին կնքով կնքուած տոմսակներ գրուելով՝ ներկայ աղ-

դարարութեան մէկ օրինակին հետ թաղապետներուն (մալթաթար) տրուին :

Գիւղերու և թաղերու պետերը վիճակի տեսչութեան ժողովէն իրենց տրուած կնքեալ տոմսակներուն համեմատ գիւղերնուն և թաղերնուն ինկած օգնութեան բաժինը՝ յիշեալ գիւղերուն և թաղերուն բնակիչներէն տարիքնին առած ու խօսք հասկցողներուն հետ խորհրդակցելով՝ ու սովորական հարկաց բաժանման մասին գրուած կանոններուն նախելով՝ հարկատու անձանց ամեն մէկուն առեւտրական կամ երկրագործական վիճակին ու կարողութեանը ու շահավաճառութեանը չափովը եղբայրական սիրով բաժանելով՝ անոնց գիտցունելու և աս աւելբը հարկ չպալարով՝ մինակ մէկ անգամուան և աս տարուան համար յատուկ օգնութիւն մը ըլլալը ամենուն ինչպէս որ պէտք է հասկըցունելու են :

Այս հասարակաց օգնութեան ստակը մէկ անգամ տրուելով հասարակութեան կողմանէ տեղութեան արտաքոյ սովորութեան ծառայութիւն մը ըլլալուն համար ամեն մարդ հաճութեամբ վճարելու է. և կարողութիւն ունեցողները ակարներուն օգնելու, այսինքն աղքատ վիճակի մէջ եղողներուն պղտիկ մաւրն ինչպէս, և շահ կամ գործ մը չունենալով բոլորովին չբաւոր եղողները աս տուրքէն ազատ ըլլալու համար՝ կարողութիւն ունեցողներուն կողմանէ քաղաքակիցներնուն օգնութիւն ըլլալը՝ մարդկութեան օրէնք և պարտաւորութիւն ըլլալով աս մասին պաշտօնատարաց կողմանէ պէտք եղած խրախոյս ու յորգորանքը անպակաս պիտի ըլլան :

Ըստ որում կայսերական տեղութե պաշտօնեայնէրէն կոստանդնուպոլսոյ մէջ գրեւորուող հարուստ անձինք իրենց ջերմեռանդն ու բարենախանձ բնաւորութեամբ յատկապէս աս ցանկալի մասին ուշադրութիւն ընելով՝ իրենց բաժնին ինկածէն աւելի օգնութիւն ընելու են. և աս աւելին ալ տիրաւորուն բաժինէն վար զարնուելու է, եթէ դուրս տեղուանքը գտնուող մեծազօր կայսերութեան պաշտօնեայնէրէն և երկրիս երեւելիներէն կարողութեան և հարստութեան տէր եղող անձինք ալ հաճութեամբ իրենց բաժնին ինկած ստակէն աւելի տալով օգնելու ջանք ընեն ու եռանդն ցուցնեն նէ, բարձրագոյն տեղութեան յատկապէս գովելի ծառայութիւն մը ըրած պիտի համարուին :

Ամեն մէկ վիճակ վերոյգրեալ կանոններուն ու պայմաններուն և արդարութեան ու ուղղութեան օրէնքին հետեւելով՝ հասարակ բաժինը գիւղերուն, թաղերուն և ագարակներուն ինչպէս բաժնէր է, և աս հասարակ ամեն մէկուն բաժնին ինչքան ինկեր է, և վիճակի երեւելիներուն ու հարուստներուն տուած աւելորդ բաժիններովը տրակարներուն բաժինները ինչ կերպիւ թեթեւցած են, ասոնց վրայօք մանրամասնաբար յայտարար թուղթ շինուելով՝ ժողովոյ կողմանէ կնքուելէն ետքը՝ հրամանատարին ուղարկէ, նահանգին ժողովն ալ գլխաւոր վիճակին յայտարար թուղթը յիշեալ եղանակաւ շինելով՝ մէկալ վիճակներէն եկած յայտարար թուղթերուն հետ գաւառին ժողովն ուղարկելու է. վերջապէս գաւառին ժողովն ալ յիշեալ յայտարար թուղթերուն բուն գաղափարները բաղդատուելու և ամենեւին սխալ չըլլալը հասկըցունելու համար՝ աս կողմը ուղարկելու է :

Կոստանդնուպոլսոյ բնակիչներուն յատկա-

ցած բաժիններուն ստակը վեց ամսոյ մէջ ամբողջապէս ժողովուելու է. բայց դուրս տեղուանքի բնակիչներուն յատուկ մէկ շնորհք մը ըլլալու և ամենեւին դժուարութիւն մը չտալու համար՝ իւրաքանչիւր նահանգին բաժինը յիշեալ կայսերական հրովարտակին այն տեղ հասած օրէն հաշուելով՝ ինն ամսոյ մէջ ժողովուելու է : Աւստի ամեն մէկուն բաժինը շահուն ու գործին նայելով՝ յիշեալ ժամանակի ընթացից մէջ կամ ամենամիս կամ ուրիշ կերպիւ ժամադրելով ժողովուի, միայն թէ պայմանադրեալ ինն ամիսէն ետքը աս հասարակաց օգնութեան ստակէն ամենեւին բան մը չմնալով՝ բոլորը գումարուի :

Հասարակութեան յատուկ մէկ դիւրութիւն մը ըլլալու համար՝ աս օգնութեան համար ինչ տեսակ ստակ տրուի նէ՝ յատկացեալ օրինաւոր գնովը ընդունուելու է. և ամենամիս ինչքան ստակ ժողովուի նէ՝ տեսակին ու որքանութեանը ցուցակին հետ վիճակներէն նահանգը և նահանգներէն նմանապէս հաշուեցուցակով՝ այս կողմը ուղարկուելու է :

Հասարակաց օգնութեան ժողովուած ստակը ամենեւին բանի մը չփոխի գործածուի և բնու տեղ մը տրուելու չէ. բայց ինչպէս որ յառաջընթաց յօդուածոյն մէջ գրուած է՝ ստակին տեսակին ու որքանութեան հաշուեցուցակով՝ միայն տեղափոխութեան համար պէտք եղած ճանապարհի ծախսը վար զարնուելով՝ ամբողջապէս գումարուած գրաւմը (ինչ տեսակ առնուած է նէ) նոյնութե կայսերական գանձարանը ուղարկուելու է. և եթէ ժողովուած գումարներուն փոխարէն աս տեղ արքունի գանձուն մետաղեայ դրամով վճարուելու պայմանաւ փոխանակաւ գիր գտնուի և ուղարկուելու ըլլայ նէ ալ առանց ընդունելու ետ պիտի դարձուի : Այս ստակին տեղափոխութեան համար վար զարնուած ճանապարհի ծախսը յայտարար թուղթը շինուելով՝ պատրաստ գրամոյ տեղ ժողովուած գումարներէն զրկուելու ստակին ծրարին մէջը գրուի ու կայսերական գանձարանը ուղարկուի :

Ինչպէս որ վերոյգրեալներէն կ'իմացուի՝ աս հասարակաց օգնութիւնը մէկ անգամի յատկացած արտաքոյ սովորութեան բան մը ըլլալով՝ մանաւանդ և ամեն մէկուն ինչպէս բաժնէր, շնչին գումար մը ըլլալուն համար՝ կատարեալ գիւրութե ժողովուելէրը յայտնի է : Բայց աս գործոյ մէջ բուն միտ գնելու բանը՝ բաժինները բաժնելու ժամանակը՝ արդարութեան կանոնին անթերի գործողութիւնն է. և եթէ ասոր հակառակ ընթացք մը բռնուելու ըլլայ կամ թէ հրամանին գործադրութեանը մէջ ուրիշ կերպ բռնութեան սովթ տրուելու ըլլայ նէ՝ աս մասին յանցաւոր պաշտօնեայնէրը՝ պատասխանատու պիտի ըլլան :

Եթէ զստ հասարակաց օգնութեան պատշաճաւոր սովորական հարկերուն և օգնութեան ուրիշ եկամուտներուն հատուցումը ամենեւին ետ չափաի ձգուի, Աւստի ամեն մարդ իւր պարտաւորութիւնը կատարելու կը հրաւիրեմք :

Կոստանդնուպոլսոյ բնակիչներուն յատկա-